

*Summary:***On the occasion of the 45th anniversary of the Croatian Postal Museum – A museum open to the public**

Within the organisation of the Croatian Post Office and Telecommunications company there is a museum that was founded on April 9th 1953 as the PTT Museum.

The first information concerning the need for having a museum dates back to 1942, when the magazine "Hrvatska filatelija" (The Croatian Philatelic Magazine) No. 8-10 published the article titled "The Croatian Postal Museum".

The need for a postal museum or collection resulted in the initiative by Mate Šerić, the president of the Croatian Philatelic Society.

At the same time while the PTT Museum in Zagreb collected items for its holdings, the Postal Head Office in Belgrade on August 20th 1953 appointed a commission for the organisation of a unified Postal Museum which proposed that it be located in Belgrade, while a member of the Commission, Dr Sokol, disagreed, proposing that the Postal Museum should be established in Zagreb.

In spite of exceptionally inappropriate conditions, lacking an exhibition hall, the PTT Museum in Zagreb continued to collect its holdings and items from the field of postal and telecommunications services. It formed its basic collections: the postal, telecommunications and stamp collections, an archive, specialised library, cartographic collection, collections of photographs, newspaper and periodical clippings and other documentary materials. It organised occasional exhibitions and exhibitions dealing with the history of postal services and telecommunications. All this work was being done in a museum closed to the public, but which members of the public and schoolchildren could visit by appointment.

When the Republic of Croatia gained its independence, the PTT companies were organised into the single company, the Croatian Post Office and Telecommunications, which included the museum renamed as the Croatian Post Office and Telecommunications Museum.

The Museum opened its doors to the public on December 19th 1997 in the same inappropriate rooms in which it had worked for 40 years.

The new permanent exhibition was organised by Kata Šutalo with the assistance of telecommunications experts.

**ARHITEKTURNA BAŠTINA
INDUSTRIJALIZACIJE – MOGUĆNOST
PONOVNE UPORABE**

*Sonja Ifko
Ljubljana*

industrijskoj se baštini sve češće raspravlja, a ona ujedno postaje i najizraženija zaštitna kategorija. Pritom se prije svega misli na industrijske zgrade i strojnu baštinu, koja je u procesima intenzivne deindustrijalizacije u

malo slučajeva primjereno zaštićena. Najčešće se radi o prijenosu važnijih dijelova opreme u muzeje. Samo rijetko se događa da se povijesni dijelovi industrijskih područja čuvaju u cijelosti na primarnim lokacijama.

Ako želimo očuvati bar najvažniji dio te baštine, potrebno je razviti sustave cjelokupne zaštite.

U članku će biti predstavljeni realizirani primjeri iz prakse zaštite industrijske baštine u Sloveniji, a zatim i uzori iz inozemstva, koji otvaraju nove mogućnosti zaštitnih pristupa i ugrađivanja novog u staro. U zaključku će biti predstavljeni oni specifični kriteriji na temelju kojih prepoznamo kvalitetnu industrijsku baštinu i na temelju kojih postavljamo mjere zaštite te time također usmjeravamo mogućnosti ponovne uporabe.

Zaštita i prezentacija industrijskih lokacija

U stalnim procesima restrukturiranja industrije, u praksi je na prvom mjestu zaštita strojnog segmenta kroz prijenos pokretne baštine u muzeje. U nekim slučajevima poduzeća sama organiziraju vlastite manje muzejske zbirke kroz koje prikazuju razvoj i povijest poduzeća. Svoju tradiciju i dugogodišnju uspješnost tako koriste i u poslovne svrhe i u svrhu prezentacije tradicije. U Sloveniji je nekoliko uspješnih muzeja takve vrste, u Tvornici duhana Ljubljana i Pivovari Union u Ljubljani.

Veliki je broj primjera postavljanja islužene strojne opreme u prostorima tvorničkih dvorišta ili pred ulazima u industrijske komplekse. Takav je način zbog izlaganja eksponata vremenskim utjecajima neprimjeren, iako je potrebno priznati njihovu ulogu i važnost u širenju svijesti o značenju tehničke baštine barem unutar područja gdje su se te naprave upotrebljavale. Zato treba pohvaliti inicijativu pojedinaca u takvim poduzećima, jer se velika količina baštine očuvala upravo zbog poticaja te vrste. Zadaća struke je da im u što većoj mjeri pomaže i usmjerava njihov rad.

*Muzejska zbirka u Duhanskom muzeju, autor Taja Čepić, 1992.
Izložba postavljena u proizvodne prostore stare austro-ugarske tvornice duhana pri prezentaciji muzejske građe predstavlja te čuva i povijesni prostor tvorničke zgrade.*

Industrijska arhitektura kao zaštitna kategorija

Arhitekturni je dio industrijske baštine u prošlosti kao razvojno značajna zaštitna kategorija u većini slučajeva bio zanemaran. Interes razvoja brze industrijalizacije premašio je mogućnost realizacije zaštitnih akcija. Samo rijetki industrijski objekti ostali su očuvani zbog svojih povijesnih osobina. Primjer je prvo slovensko industrijsko mjesto Idrija, gdje je industrijalizacija uz rudnik započela vrlo rano, a zaštita je prije svega bila posljedica ovisnosti razvoja cjelokupnog mjesta o rudniku tijekom više od četiri stotine godina. Opći odnos prema baštini industrijskih zgrada je prije svega posljedica njene negativne uloge u svijesti ljudi, budući da su industrijska područja uvijek predstavljala prvenstveno izvor zagađivanja te jezgru prostorne i ekološke agresivnosti. Zbog toga industrijska područja nikako nisu predstavljala onaj segment baštine koji je značio važan dio razvoja prostora i arhitekture. Osvješćivanje ljudi i prije svega proučavanje razvoja moderne arhitekture neposredno pokazuje značaj razvoja industrijske arhitekture za utvrđivanje funkcionalizma i arhitekture modernizma. Istovremeno je dokazano da su industrijske zgrade važan pokazatelj razvoja građevinskih načela i uvođenja novih materijala koji su otvorili put novoj estetici i oblikovanju. Svi novi građevinski sustavi i materijali bili su najprije korišteni, ispitivani i uvođeni u industrijskim zgradama, a tek nakon toga u ostaloj arhitekturi. Time je upravo industrijska arhitektura bila temelj razvoja modernizma i funkcionalizma, a stroj kao temelj

industrijalizacije sinonim za moderni razvoj. Od tuda i Le Corbusierova metafora – kuća je stroj za bivanje koja pokazuje uključivanje i oponašanje tekovina industrijalizacije. Razvoj industrijalizacije i industrijske arhitekture se dakle pokazuje ključnim, kako sa stajališta tehničkog i tehnološkog razvoja tako i razvoja nove estetike arhitekture. Pritom je nužno spomenuti i utjecaje industrijalizacije na urbanizaciju, koji se očituju kao najintenzivnije prostorne promjene u povijesti. Potrebno je istaknuti da se primarno ne radi isključivo o kvalitativnim promjenama, već je potrebno razvojno analizirati njihov značaj i objektivno ga vrednovati. Kroz urbanizaciju se naime pokazuju najintenzivniji utjecaji industrijalizacije na sve razine urbanog života, a u primjerima industrijalizacije provincije utjecaj i na ruralnu okolinu. U posljednjem primjeru radi se prije svega o prostornom preoblikovanju rudničkih područja, područja prirodnih izvora i transportnih putova. Izraziti primjer u Sloveniji je razvoj Zasavlja, gdje su se sela uz ugljenokope i željezničku prugu od sredine prošlog stoljeća do danas od triju mjesta razvila u jedno.

Značaj ukupne zaštite

Sve opisane osobine pokazuju potrebu cjelokupnog pristupa za zaštitu industrijske baštine i potrebu da se uzme u obzir značaj svih njenih segmenata za izvedbu kvalitetnih zaštitnih akcija. Radi se o strojno tehničkom dijelu baštine, arhitekturno-urbanističkom dijelu i ostalim dijelovima koji su neposredno i posredno vezani uz oblikovanje ukupnog svjedočenja o toj baštini.

Zbog opsega baštine te vrste potrebna je prije svega brza zaštita bar najvažnijih spomenika i to u takvoj mjeri da njihovo svjedočenje bude najmanje okrnjeno i da istovremeno budu što bolje prilagođeni novoj funkciji, koja svakako ne može biti isključivo prezentacijska i kulturno-zaštitna, već mora osiguravati nesmetano funkcioniranje novih namjena u zaštitnim područjima. A upravo je taj stupanj zahvata sa stajališta osiguranja odgovarajućih zaštitnih mjera najizloženiji i najosjetljiviji te istovremeno najvažniji za daljnji život baštine. Sljedeći je primjer obnavljanje toplane Bankside Power Station u središtu Londona na obali Temze, koje je upravo u tijeku, a koja će biti preuređena u novu izložbenu zgradu Tate Gallery. Projekt obnove pripremili su priznati arhitekti Jacques Herzog i Pierre d Meuron.

Stručnjaci koji se bave zaštitom baštine toplane upozorili su na konferenciji o problematici zaštite novije arhitekturne baštine "Style and Structure", održane u jesen 1966. godine u Yorku u Velikoj Britaniji, na napore koje moraju ulagati kako bi zaštitili najvažniji dio unutarnje strukture i strojne opreme. Radi se o

problematici nedovlnog poštivanja konzervatorskih pristupa kod projekata obnove povijesne industrijske arhitekture na koju se više puta upozoravalo. Samo stalna i skladna suradnja projektanata i službi koji u toj obnovi pokušavaju što bolje obaviti zaštitu vodi ka kvalitetnijim konačnim rješenjima. U slučajevima zaštite industrijske baštine česta su rješenja prilično slobodnih oblikovnih pristupa. Oni su primjereni u slučajevima kad se radi o obnovi objekata i kompleksa koji nisu razvojno značajni dio baštine. Problem nastaje kada se slična rješenja počinju pojavljivati pri obnovi područja najkvalitetnije industrijske baštine. Mnogi projektanti naime u obnovi industrijskih područja prvenstveno vide samo mogućnost primjene različitih ideja, a ne i važnost prezentacije kvalitetne baštine koja je jasno obilježila razvoj baštine zgrada i suvremene arhitekture. To je problematika na koju je potrebno osobito paziti pri obnovi industrijske baštine. Treba biti svjestan značaja kvalitetne prezentacije i neokrnjenog svjedočanstva. Naravno smeta kad prezentaciju oskvrnjuju "autorski zahvati" čija izvedba nije posljedica nove funkcije, već oblikovnog pristupa projektanata.

Plan zaštitnih kriterija industrijske arhitekture

Kvalitetna obnova i planovi projekata ponovne uporabe temelje se na kvalitetno planiranim zaštitnim mjerama. Sukladno s tradicijom europske zaštitne struke one obuhvaćaju tri razine zaštite: evidentiranje – odvajanje baštine od nebaštine, (Pirković, 1993.), komparativno vrednovanje i plan zaštitnih akcija. Prve su dvije razine dio jedinstvenog sustava zaštitnih mjera koje se temelje na jedinstvenom metodološkom pristupu, a posljednja je ovisna o specifičnosti pojedinačnog područja i za

Hidroelektrana Fala na Dravi kod Maribora, Emil Faesch, Basel 1918, u obnovi Konzervatorski program strojarne u cijelosti obrađuje arhitekturni strojni segment baštine. Stari objekt strojarne Fale na slici je, unatoč prestanku rada primarne proizvodnje, važan dio sustava brane.

Parni stroj pred željezničkim radionicama u Mariboru

se svako područje priprema posebno, naravno na temelju značajki spoznatih tijekom prve dvije faze. Pri određivanju općih kriterija (starost, autorstvo, rijetkost, očuvanost i drugi) za evidentiranje baštine i njeno daljnje komparativno vrednovanje, potrebno je oblikovati i specifične kriterije za vrednovanje industrijske arhitekture te kroz obje grupe vrednovati analizirane objekte i područja. Specifične kriterije koji eksponiraju glavne značajke industrijske arhitekture dijelimo u dvije temeljne grupe: prostorno-urbanističke i arhitektonsko-konstruktivske kriterije vrednovanja.

Industrijska arheologija

Organizirana briga za zaštitu industrijske baštine postoji od sredine 50-ih godina kroz novu disciplinu – industrijsku arheologiju, koja je nastala u Engleskoj (Wehdon, 1985) i u početku se bavila prije svega zaštitom arheoloških ostataka rane industrijalizacije 17. i 18. stoljeća, te se do danas razvila u jaku disciplinu koja se bavi industrijskom i tehničkom ostavštinom. U sve se većoj mjeri uvodi i u obrazovne programe europskih sveučilišta, kroz postdiplomski i dodiplomski studij. Sve to jača mogućnosti kvalitetnije zaštite baštine industrijskog razvoja.

Procesi deindustrijalizacije i industrijska baština

Procesi deindustrijalizacije intenzivni su u urbanim područjima i samo će pravilan zaštitni pristup omogućiti očuvanje onih segmenata baštine industrijalizacije koji su razvojno, kulturno-zaštitno i tehnički važni.

Problematiku zaštite baštine industrijalizacije eksponiraju dakle prije svega procesi reurbanizacije i deindustrijalizacije zbijenih urbanih područja. Ona je širom Europe započela već tijekom 60-

ih godina, dok je u Sloveniji kao i u pretežnom dijelu srednje i istočne Europe zbog političkih i posljedično temeljitih promjena u gospodarstvu započela početkom 90-ih. Navedene uzroke deindustrijalizacije je istovremeno pratilo povlačenje industrije iz urbanih područja zbog povećane ekološke svijesti, prestrukturiranja gospodarstva i promjena u tehnološkim procesima. Tako se stalno povećavao broj napuštenih industrijskih područja koja se pokazuju, na jednoj strani kao sive mrlje prostornog razvoja, a na drugoj strani predstavljaju prostorni potencijal većinom već izgrađenih područja i sa svojom strukturom zgrada pružaju mogućnost kvalitetnog preuređenja i postavljanja novih funkcija. Zbog tih osobina razvojne su ambicije za napuštena područja obično velikopotezne i samo rijetko uključuju staro kao važan dio razvoja. Većinom se pojavljuju ideje potpuno novog "neopterećene" starim. Još prije realizacije tog koraka, zaštitna struka mora istaknuti značaj kvalitetne baštine i osigurati mogućnost njihovog uključenja u novu uporabu područja.

Praksa već iskusnih zemalja na tom području nudi zanimljive primjere, koji pokazuju široku paletu mogućih pristupa ponovne uporabe i primjene različitih programa. Za ilustraciju samo dva primjera iz Londona.

Tvornica Hoover je bila izgrađena između 1931. i 1935. godine i predstavlja najistaknutiju kategoriju industrijske baštine – baštinu 20. stoljeća. Projektiralo ju je poduzeće Wallis, Gilbert & Partners iz Londona, u tada modernoj maniri Art Decoa.

Tijekom osamdesetih godina tvornica je preuređena u robnu kuću Tesco s velikim skladišnim centrom. Nažalost od originalne zgrade očuvana je samo fasadna ljuska u stilu Art Decoa, dok je unutarnja konstrukcija zbog funkcionalnih potreba izmijenjena. Unatoč tome obnova je uzor brige za baštinu, jer čuva prostorno oblikovane karakteristike arhitekture, njenu smještenost u prostor i omogućuje razvoj novoga unutar postojećeg. Moglo bi se očekivati bar minimalno predstavljanje primarnog industrijskog kompleksa kao primarnu prostornu uporabu.

Arhitekturno oblikovno vrednovanje

Kriterij tehnološke inovacije

Vrednuje objekte s obzirom na stupanj inovacije glede uporabe materijala, uvođenja novih građevinskih principa i inovacija pri načinu izvedbe.

Kriterij virtuoznosti pri izvođenju konstrukcija

Ocjenjuje stupanj kreativnosti na području zamisli i izvedbe konstrukcija koji se izražava kroz smjelost građevinskih planova, npr. postizanje što većih raspona nosivih elemenata.

Tvornica Hoover, 1931. – 1935., Wallis, Gilbert & Partners, London – obnova s novom uporabom – supermarket Tesco

Kriterij izvedbe detalja

Vrednuje kako likovnu-estetsku pojavnost detalja, tako i njihovu građevinsku ulogu s obzirom na raspoloživi materijal i znanje koje je u određenom prostoru i vremenu bilo na raspolaganju.

Arhitekturna kompozicija

Ocjenjuje likovno-estetsku pojavnost te sukladno s praćenjem razvoja i prilagodavanje funkcionalističkom ishodištu kod plana objekta.

Kriterij oblika – funkcija

Vrednuje stupanj povezanosti odnosno odnos ključnih parametara plana. Važan je pokazatelj dinamike razvoja industrijskih objekata.

Kriterij umjetničko-estetske ocjene

Zapravo je sažetak gornjih kriterija i ocjenjuje arhitekturu odnosno arhitekturne elemente na temelju likovno-estetskih mjerila.

Prostorno urbanističko vrednovanje

Kriterij izbora mikrolokacije

Svjedoči o odnosu prema prostoru u kojem je postavljen objekt. Razlikujemo lokacije koje su izabrane isključivo na temelju utilitarnih okolnosti i one koje su izabrane tako da se prilagođavaju prirodnoj i građevnoj strukturi prostora ili joj se dapače podređuju. Posljednje je rijetkost, ali je znak kvalitetnog prostornog uređenja.

Pojavnost u prostoru

Ocjenjuje odnos objekta prema prostoru, njegovu pojavnost i značaj pri oblikovanju prostornog identiteta.

Kriterij cjelovitosti kompleksa

Prostorno, sadržajno i oblikovno određuje zaokruženost kompleksa ili dijelove očuvanih bitnih dijelova (L. Lah, 1994.)

Kriterij organiziranosti kompleksa

Analizira prostorni plan na temelju praćenja dinamike prostornog razvoja koji se preko sastavnih načela prilagođenih planovima razvija do planova potpuno podređenih funkcija u 20. stoljeću. Kriterij mora vrednovati praćenje dinamike razvoja.

Kriterij urbanističke kompozicije

Vrednuje likovno-estetske principe sastavnog plana. Sukladno s praćenjem dinamike razvoja to znači vrednovanje u okviru aktualnih događanja na tom području urbanističkog razvoja. Radi se o vrednovanju cjeline ili onih struktura koje proizlaze iz estetsko-umjetničkih oblikovnih usmjerenja.

Kriterij funkcionalnosti plana

Vrednuje se uspješnost funkcionalnog plana unutar određenog sastavnog plana kompleksa. Taj je kriterij važan, ali ga je u mnogim slučajevima teško odgovarajuće vrednovati jer su prvobitne prilike već toliko promijenjene (postavljanje nove opreme, promjene funkcije...), da postojeće povezanosti nije primjereno analizirati.

Kriterij prikladnosti zaštite okoliša

Određuje prikladnost određenog objekta ili kompleksa s obzirom na njegove ekološke utjecaje na okoliš.

Predstavljeni su kriteriji temelj vrednovanja arhitekturne baštine industrijskih područja. U cjelokupno vrednovanje baštine industrijskih područja nužno je uključiti stručnjake svih struka, čije se istraživanje nastavlja na baštinu industrijskog doba. Radi se prije svega o istraživačima razvoja tehnologije, strojne opreme, znanosti, povjesničarima, socijalnim povjesničarima, ekonomistima, sociolozima, etnolozima. Povezanost kriterija svih nabrojanih istraživačkih skupina je temelj cjelokupne metodologije vrednovanja i zaštite baštine značajnih industrijskih područja.

Zbog opsega povijesnih industrijskih područja realno je moguće očuvati samo njihov mali dio pa zbog toga struka mora osigurati očuvanje bar najkvalitetnijih i najznačajnijih. Temelj toj predispoziciji je da prije početka procesa reurbanizacije industrijskih područja struka uspostavi čvrsta mjerila zaštite i aktivno se uključi u procese obnove na području kvalitetne industrijske baštine, jer će samo to omogućiti očuvanje i svjedočenje tog važnog dijela baštine, koji je neposredno i posredno nesumnjivo najkorjenitije označio zadnja dva stoljeća.

Izvori i literatura

- Brate, T.: Problematika predstavljanja tehničkih spomenika u Sloveniji, Zaštita spomenika, godište 28, Zavod RS za zaštitu prirodne i kulturne baštine, Ljubljana
- Cherry, M.: Protecting Industrial Buildings: The Role of Listing, objavljeno u Managing the Industrial Heritage, urednici Neaverson P., Palmer, M., University of Leicester, School of Archaeological Studies, Leicester, 1995.
- Črepinšek, M.: Arhitekturno zaštitna ishodišta i kriteriji za određivanje smislenosti obnove baštine zgrada, Magistarski rad, Škola za arhitekturu FAGG, Sveučilište u Ljubljani, 1991.
- Fister, P.: Obnova i zaštita arhitekturne baštine, Partizanska knjiga, Ljubljana, 1979.
- Industrial Architecture, Twentieth Century Architecture I, special issue, The Twentieth Century Society, London, 1994.
- Košir, E.: Razvoj oblikovanja industrijskih područja i objekata u Sloveniji u 19./20. stoljeću, Sveučilište Edvarda Kardelja, FAGG, Ljubljana, 1987.
- Krečić, P.: Starija ljubljanska industrija – pitanje arhitekture, Sinteza, Ljubljana, 1975.
- Lah, L.: Obnova baštine zgrada u provinciji – Kras, Dolenjska založba, Novo mesto, 1994.
- Pirkovič, J.: Osnovni pojmovi i planovi zaštite spomenika u Sloveniji, Vjesnik Zavoda RS za zaštitu prirodne i kulturne baštine, br. XI, Ljubljana, 1993.
- Stratton, M.: Evaluating Twentieth Century Sites for Protection: A Case Study of the Coventry Motor Industry, u Managing the Industrial Heritage, urednici Neaverson P., Palmer, M., University of Leicester, School of Archaeological Studies, Leicester, 1995.
- Stocker, D.: Industrial Archaeology and the Monuments Protection Programme in England, u Managing the Industrial Heritage, urednici Neaverson P., Palmer, M., University of Leicester, School of Archaeological Studies, Leicester, 1995.
- Wehdorn, M.: Protection and Special Features of the Industrial Heritage – The International Context, Architectural heritage reports and studies, br. 6, Strasbourg, 1987.

Prijevod sa slovenskog: PROFIKON